

usnadní procvičování základních pojmů. Seznam 725 čísel literatury byl oproti prvnímu vydání z roku 1981 doplněn o 51 pramenů. V soupisu se vyskytují základní monografie, učebnice naše i zahraniční a dva psychologické cizojazyčné slovníky. Výběr byl proveden velmi pečlivě a uvážlivě. Přesto by se dalo očekávat, že kromě psychologického slovníku H. Dorsche a B. B. Wolmana budou uvedeny aspoň psychologický slovník G. Clausse a kol. a překlad Stručného psychologického slovníku, který vyšel ve slovenštině. Je třeba kladně ocenit pečlivě sestavený jmenný a věcný rejstřík, usnadňující rychlou orientaci v monografickém způsobem koncipované učebnici, který obvykle ve většině našich publikacích odborně zaměřených chybí.

Nesporným kladem této učebnice jsou dialektikomaterialistická východiska, která překonávají jednostranný pozitivistický a funkcionalistický přístup dřívějších učebnic. Důsledné uplatnění principu odrazu umožňuje postihnout psychické jevy, jejich vlastnosti, souvislosti se společenským vědomím, jejich procesuální stránku i podmínky jejich vytváření. V knize je podrobně rozvedeno pět vstupních kategoriálních celků pro studium lidské psychiky. Je to systém odrazů a jejich integrace, činnost člověka jako složka společenské činnosti, vztah subjekt—objekt, sociální styk a systém mnohaúrovňových regulačních aktivit, jež jsou výrazem řídicí funkce psychiky a vědomí. Těchto pět vstupních celků tvoří základ teoretického systému obecné psychologie. Je podána hlubší interpretace psychické regulace, která je na podkladě nových výzkumů spojena s principem odrazu. Rozlišuje se regulace nižší úrovně, jež je v úzké spojitosti s vrozenými, stereotypními vzorci chování. Vyšší úroveň regulace je determinována vzrůstající aktivitou člověka a nejvyšší úroveň vzájemným propojením individuálního a společenského vědomí. Zde by bylo žádoucí nejen se zmínit, ale také podrobněji rozpracovat úlohu skupinového (kolektivního) vědomí (v návaznosti na společenské a individuální vědomí, neboť má svůj specifický význam při vytváření pracovních skupin a kolektivů, při jejich dotváření, ovlivňování, při vedení lidí, při organizaci a řízení malých, středně velkých a větších pracovních kolektivů. Kromě toho jde o jeden z aktuálních požadavků naší společnosti na psychologické vědy v rámci přestavby mechanismu našeho národního hospodářství.

Činnostní přístup je v psychologii systematicky rozpracován od konce 60. let a hlavně pak od počátku 70. let. Mezi chováním a činností, jak správně autoři vyzvedávají, existují těsné vývojové souvislosti. Činnost vede k integraci psychických procesů a vytváří funkční systém. K více než 20 hlavním znakům činnosti, které vymezil v roce 1972 A. N. Leonfjev (činnost přechází v předmět a předmět přechází v činnost, jeví se jako nutnost, vyznačuje se aktivitou, jeví se jako potřeba orienovat se v předmětném prostředí, je nevyhnutelná, má kvalitu orientovanosti, má reálný předmětný ráz, probíhá jako proces mezi subjektem a prostředím, spojuje subjekt o objekt, je značně citlivá k času, má subjektivní mentální charakter, mění se tehdy, když se mění procesy v mozku, realizuje se, má vztah k psychice a k osobnosti, k potřebám, je společensky determinována, je prožívána, je ovlivňována více motivy, má kvalitu funkce, existuje a má řadu transformovaných forem aj.), přičleňují autoři učebnice další znaky. V učebnici se např. uvádí, že je činnost cílově zaměřená, že vytváří dialektickou jednotu s psychickými procesy, že navazuje na biologickou evoluci chování, že tvoří jednotu s vědomím, že je řízena kontinuálně pomocí různých hierarchických úrovní regulačního systému aj. Podobným způsobem jsou v učebnici rozpracovány otázky vývoje a jeho sociální aspekty.

Ve čtvrté části je učebnice završena charakteristikou základních úrovní vývoje psychiky a osobnosti. Učební text má sloužit posluchačům odborného studia psychologie, učitelského studia psychologie pro přípravu k rigorózním a kandidátským zkouškám z psychologie a pro posluchače postgraduálního studia. Svým významem značně přesahuje toto určení, neboť má i mezinárodní ohlasy. Svou systémovou a syntetizující koncepcí, která je komplexně vědecky zdůvodněna, má bezprostřední a zásadní význam pro rozvoj psychologické teorie i pro její využití v praxi.

J. Sedlák

I. Šípoš

HORIZONTY PSYCHOLÓGIE

Bratislava, Veda 1987, 208 s.

Kniha Ivana Šípoša *Horizonty psychologie* vznikla na základe relácií rozhlasovej univerzity, ktorú vysielal Československý rozhlas v Bratislave koncom

prvej polovice 80. rokov, Rozhlasová univerzita mala formu rozhovorov, ktoré viedla redaktorka rozhlasu Luba Hvizdošová s autorom. Pre vydanie tejto knihy autor podklady zrevidoval, niektoré časti vynechal, mnohé doplnil a usporiadal tak, aby sa zachovala prirodzená logika výkladu. Súčasne doplnil prácu literatúrou, ktorá má najmä upozorniť čitateľa na mnohé iné dostupné pramene s cieľom ďalšieho rozšírenia vedomostí.

V prvej teoretickej časti autor uvádza, že v učebniciach všeobecnej psychológie sa zväšča stretávame s kapitolami o vnímaní, myslení, pamäti, pozornosti a pod. Osobnosť zvykne byť poslednou kapitolou, čo akoby naznačovalo, že najprv treba rozobrať psychické funkcie človeka, izolované ich preskúmať a výsledky potom v kapitole o osobnosti zjednotiť. Tým vzniká dojem, že osobnosť je čosi jednotné, integrujúce, globálne, kým poznávací procesy sú od seba navzájom izolované. V súčasnej psychológii je však pojem jednoty poznávacích procesov mimoriadne dôležitý. Usudzujeme, že ak aj jednotlivé procesy v učebniciach rozčleníme, sledujeme tým iba didaktické zámery. Súčasné poznatky v psychológii vyžadujú hlboko skúmať vzájomné, interfunkčné vzťahy poznávacích procesov. Táto potreba nevychádza iba zo samej psychológie. Jazykoveda, napr., čoraz viac zvyrazňuje potrebu skúmať pri analýze reči jej významovú zložku, logika zasa isté človeku dané usudzovacie mechanizmy a teóriu umelej inteligencie nezaujíma robot, ktorý by iba vnímal, ale ktorý sa aj učí, rozumne vykonáva isté úkony a prípadne aj rozumie ľudskej reči a rozumne s človekom komunikuje.

Táto teoretická časť vychádza zo súčasného svetového trendu zvyrazňovania poznávacích procesov v rámci tzv. kognitívnej psychológie. Tento trend je dôsledkom vzniku integrovaných interdisciplinárnych prístupov k otázkam ľudskej psychiky, jazyka, k problémom umelej inteligencie a k logike. Prvé základy takéhoto prístupu umožnila teória informácií a aj v rámci tzv. kognitívnych vied možno poznať človeka chápať ako príjem, uchovanie, spracovanie a využitie informácií. Preto autor v teoretickej časti zaradil popri tradičných témach všeobecnej psychológie, akými sú vnímanie, pamäť, pozornosť, aj netradičné problémy tzv. sémantickej pamäti, otázky psycholinguistiky, umelú inteligenciu a tvorivosť, ale aj nové pojmy ako schéma, scenár, kognitívne mapy, interferencia a pod.

V druhej časti venuje pozornosť psychológii v spoločenskej praxi. Píše, že rozvoj psychológie u nás začal koncom 40. rokov tohto storočia, keď sa na filozofickej fakulte začalo profesionálne štúdium psychológie so zámerom budúcej teoretickej a praktickej činnosti psychológov. V súčasnosti je v ČSSR vyše dvestisíc psychológov, ktorí pracujú na univerzitách, vo vedeckých ústavoch, predovšetkým však v praxi. Máme na zreteli predovšetkým pedagogické a psychologické poradne, ktoré sú v každom okrese a kraji. Ich úlohou je poradenská činnosť pri problémoch týkajúcich sa prospechu detí, alebo ich správania v škole, poradenská činnosť rodičom pri výchove, konzultačná pomoc učiteľom, pomoc pri voľbe povolania a taktiež široká osvetová činnosť. Mnoho psychológov pracuje v priemysle. Napr. v Slovnafte je psychológ v každom podniku, niekde ich pracuje aj viac. Zaoberajú sa najmä inžinierskou psychológiou, diagnostikou, sociálnou psychológiou práce. Mnohí riešia psychologické otázky prípravy robotníckeho dorastu a úlohy, ktorými ich podnik poverí. Inžinierska psychológia skúma širokú otázku pri-spôsobenia strojov a pracovného prostredia človeku. Ide napr. o vhodné osvetlenie, o odstraňovanie škodlivého hluku, vibrácií, o psychologicky optimálne farebné uspořádanie pracovného prostredia, o také úpravy strojov, ktoré zaručujú maximálnu bezpečnosť a vysokú efektívnosť ľudskej práce. Sociálna psychológia práce sa zasa zameriava na otázky fluktuácie, na riešenie medziľudských konfliktov na pracovisku, na utváranie ľudskej a pracovne dobrých kolektívov. Psychológ v podniku skúma aj otázku pracovnej spôsobilosti a výberu. Výber v našich podmienkach nechápeme ako delenie ľudí na schopných a neschopných. Analyzuje sa najmä to, na aký druh činnosti má človek najväčšie predpoklady, kde sa môže najlepšie uplatniť, ako sa dá ďalej rozvinúť jeho nadanie. Niekedy je namiesto termínu výber lepšie použiť termín rozmiestňovanie. V každom človeku je niečo, čo je vzácné, vhodné na uplatnenie v pracovnej činnosti a pre jeho ďalší rozvoj. Osobnosť človeka sa najlepšie rozvíja tým, že sa osobitná pozornosť venuje talentu a výraznejším predpokladom pre určité spoločenské, pracovné, a tým aj osobné uplatnenie.

Psychológia sa v súčasnosti uplatňuje prakticky na každom úseku života, aj keď často iba prostredníctvom poznatkov, a nie prostredníctvom príslušného

odborníka. Na mnohých miestach však už pracujú profesionálni psychológovia. Sociálni psychológovia pracujú najmä v oblasti priemyslu, výchovy, masmédií; klinickí psychológovia v zdravotníctve, ďalší v oblasti riadenia, propagandy, umenia. V oblasti dopravy sú profesionálne psychologické pracoviska najmä v železničnej a autobusovej doprave.

Hlavný zmysel psychológie v oblasti spoločenskej praxe je predovšetkým v predvídaní ľudského správania a v dôsledku toho aj v jeho účelnom ovplyvňovaní. Každá vedecká disciplína musí zdôvodnene predvídať a predpovedať budúce deje na základe poznania istých zákonitostí. Prirodzene, človek sám má priveľa stupňov voľnosti, aby sme exaktne a s naprostou istotou mohli predvídať jeho budúce správanie. Pri veľkých počtoch ľudí však dosahujú psychológovia pozitívne výsledky. Hovoríme, že psychologické poznanie a predvídanie využíva pravdepodobnosť, a to aj v matematickom zmysle slova. Chceme napr. optimálne rozmiestniť pracovníkov na železnici tak, aby klesal počet úrazov a havarijných situácií. Vytypujeme si najrizikovejšie miesta, napr. rušňovodič, výhybkar, pracovník na železničnom priecestí. Presné a dlhodobé údaje ukazujú, že ak sa rozmiestnenie urobí na základe najdôležitejších predpokladov človeka pre také pracovné zaradenie, potom naozaj množstvo úrazov a havarijných situácií klesá. Analogické výsledky získame pri rozmiestňovaní žiakov do odborných škôl a učilíšť, pri prognózach pre budúcich manželských partnerov, pri výchovných radách rodičom a pod. V jednotlivých prípadoch môže byť psychologická prognóza neúspešná, pri veľkých počtoch sa však pravdepodobnosť správnych prognóz prenikavo zvyšuje. Výskumy ďalej naznačujú, že sebarealizačná funkcia práce, medziľudské vzťahy, kvalita vedenia, sociálna atmosféra sú často dôležitejšie ako platové podmienky. Dokonca sama mzda, teda peňažná hodnota má svoju psychologickú stránku. Je dokázané, že hlavný dôvod nespokojnosti zamestnancov nebýva absolútne výška mzdy, ale plat porovnateľného spoluzamestnanca, kolegu. Obdobne aj prírastok platu sa prežíva v závislosti od jeho základu. To sú zreteľné psychologické aspekty mzdy. Popri korunovej hodnote existuje vždy aj psychologická hodnota, a tá neriastie lineárne. Tento poznatok súvisí aj s matematickou teóriou hier, ktorá sa v súčasnosti využíva v oblasti teórie riadenia a ktorá

pracuje s pojmom subjektívnej, úžitkovej hodnoty. Môže ísť o situáciu, že potrebujeme dostať do významnej — ale veľmi zafažujúcej, namáhavej — funkcie pracovníka vedúceho, ktorý prakticky dosiahol maximum možných materiálnych hodnôt. Čím ho potom motivovať? Môže sa ukázať, že pre niekoho bude hodnotou príťažlivosť budovať od základov nové rozsiahle dielo, pre iného môže platiť túžba ukázať ešte plnšie svoje schopnosti, inému postačí, že sa mu pre túto funkciu prejavila dôvera, alebo že ide o celospoločensky dôležitý projekt.

Potom nasledujú kapitoly o sociálnej psychológii, inžinierskej psychológii, o psychológii, o psychologických bariérach, o psychológii v riadení a v riadiacej práci, v ktorých autor upozorňuje najmä na rezervy ľudského faktora vo vedeckotechnickom rozvoji, ba môžu aj stimulovať vedúcich a riadiacich pracovníkov k odkrytiu nových tvorivých prístupov v ich práci. Kapitoly o poradenskej, pedagogickej, klinickej psychológii ukazujú na hlboko humánne úsilie našej socialistickej spoločnosti o zdravý a všestranný rozvoj človeka, jeho osobnosti.

Táto posledná monografia Ivana Šíposa ako všetky jeho diela je vysoko erudovaná a zároveň písaná zrozumiteľnou rečou ako pre akademikov, tak pre popularizačné ciele pre širokú čitateľskú verejnosť. Dôsledne má v nej na zreteľ podmienky a potreby socialistickej spoločnosti, celospoločenské ciele a úlohy, na ktorých sa môžu podieľať psychologické vedy, perspektívne vývinové trendy až po prihliadanie na prognózy, vrátane upozornení na potrebu analýz a prognóz ľudského správania. Kniha je bohato ilustrovaná praktickými príkladmi, v ktorých autor poukazuje na výskumné riešenie niektorých otázok v našich spoločenských podmienkach, preto ju odporúčame ako teoretikom, tak praktikom, celej našej širokej čitateľskej verejnosti. *M. Lesáková*

A. V. Petrovskij (red.)

PSYCHOLOGIJA RAZVIVAJUŠČEJSJA LIČNOSTI

Moskva, Pedagogika 1987, 238 s.

Podobne jako jinde, ani v sovětské psychologii není k dispozici jednotná a obecně uznávaná teorie osobnosti a jednotné nejsou ani koncepční a metodologická